

УДК 78.071.2;261.5;314.743

ББК 83.3 (4 Укр)6

РОЛЬ ДУХОВНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ У ЖИТТІ І ДІЯЛЬНОСТІ МИРОСЛАВА АНТОНОВИЧА

Г. В. Карась

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
Інститут мистецтв; 76000, м. Івано-Франківськ,
вул. Акад. Сахарова, 34-а; тел. +380 (342) 59-61-36*

Стаття висвітлює місце духовних освітніх закладів у житті і діяльності відомого українського диригента та музикознавця Мирослава Антоновича. Увага зосереджена на його праці у Малій духовній семінарії у Львові (1933–1939) та Українській католицькій духовній семінарії у Гіришбергу (Баварія) – Кулемборгу (Нідерланди, 1947–1950), яка виявлялася у диригуванні хорами цих навчальних закладів, викладанні літургійного спієу та теорії вокальної музики.

Ключові слова: *духовний освітній заклад, церковний спів, диригент, хорове мистецтво, Мирослав Антонович.*

Церква, зважаючи на її організаційну стабільність, тяглість та важливу суспільну функцію, відігравала ключову роль у збереженні ідентичності й етнічності українців як на рідній землі, так і за кордоном, була консервуючим чинником щодо етнічності, захисницею національних прав українців. І, як підкреслює О. Сапеляк, “мова йде не лише про інституцію церкви, але й про народну релігійність, оперту на християнських принципах та народних традиціях” [6, с.133]. Релігія залишається найтривкішим, одним з найстабільніших елементів в культурному та особистому житті. “Для багатьох етнічних меншин часто саме релігія становить основу народної самоідентифікації, вирізняє серед інших груп, відділяє від “чужих” та інтегрує зі “своїми”. Тобто релігія є тим чинником, який зберігає етнічно-культурну самобутність народу чи етнічної групи. Наскільки взаємозв’язки між культурою і християнською релігією тривалі і багатосторонньо обумовлені бачимо на прикладі українських спільнот за межами України. Без перебільшення можемо твердити: Київське християнство так глибоко вплинуло на українську культуру, що без нього українські спільноти не могли б окреслити власної тотожності” [7, с.453].

Розвиток християнської церкви в Україні впродовж 1025 років має складну історію, а українська церква в діаспорі протягом ХХ століття пройшла також свій нелегкий шлях розвитку від перших відправ у приватних домівках, винайманих приміщеннях до розкішних храмів на всіх континентах світу; від перших священиків-одинаків до розвиненої цер-

ковної ієрархії у різних конфесійних вітках християнства; від перших стихійних церковних хорів під управою дяків до колективів, яким під силу складні хорові твори церковної музики, а тому *актуальність* вивчення ролі церковного співу у духовних освітніх інституціях не викликає сумніву.

Важливою складовою розбудови української церкви були її освітні заклади, в яких вагома роль відводилась церковному співу. Релігія органічно включається у процеси культуротворення, одним з виявів якого є музична культура. Д. Степовик пише з цього приводу: “Історія нашої культури склалася так, що переважну більшість пам’яток у минулому було створено на основі або під впливом християнського віровчення. Від кінця X – початку XIX ст. все істотне в <...> мистецтві <...> – створене для церкви або задоволення духовних потреб людини <...> співоцька та інструментальна музична культура, а також фольклор – пронизані ідеєю ушавлення Бога, витлумачення образними засобами євангельських правд” [8, с.12-13].

У долі одного з чільних хорових диригентів та музикознавців діаспори Мирослава Антоновича (1917-2006) два духовні освітні заклади – Мала духовна семінарія у Львові та Українська католицька духовна семінарія у Гіршбергу (Баварія) – Кулемборгу (Нідерланди) відіграли важливу роль. Зважаючи на недостатню увагу до цієї проблематики в сучасному музикознавстві, *метою* нашого дослідження є висвітлення ролі духовних освітніх закладів у житті і діяльності Мирослава Антоновича. Виходячи із цього, необхідно вирішити *такі завдання*: на основі виявлених джерел встановити роки діяльності митця в духовних освітніх закладах; специфіку цієї діяльності; роль освітніх інституцій у житті і діяльності М. Антоновича.

Вагомий вплив на формування і розвиток української церкви в Україні та зарубіжжі мали її ієрархи, насамперед митрополит Андрей Шептицький. Його візити до Америки, Канади, країн Європи не тільки зміцнювали християнську віру емігрантів, а й благотворно впливали на розбудову та утвердження української церкви в світі. Важливим джерелом для розуміння справжньої ролі митрополита в процесах розвитку церковного співу є його письма-пошання. В одному з них він писав: “По приписам церковного права і по практиці, заховаваній від віків у нашій Церкві, церковне правило має бути співане. Щоби тим церковним правилом віддати Всевишньому якнайповнішу і найпобожнішу честь від нас, а почасти тому, щоб вірним придбати усі користи, які приносять величава і прегарна відправа Богослужб, треба з великою старанністю плекати церковний спів і нічого не жалувати, що могло би причинитися до більшої мистецької його краси <...> Співана молитва відповідає людській природі та природним довгам чоловіка супроти Всевишнього. У співаних молитвах, передовсім же у співаному церковному правилі, подає людям св. Церква неначе доповнення євангельської проповіді <...>

Церковний спів прив'язує увагу, відвертаючи її від пустих і марних образів, світових розкошів і підносить ум і серце до якоїсь краси, що у мистецькій глибині є наче образом духовної, надприродної і вічної краси <...> Спів є, крім того, пречудним символом молитви <...> у співі людина, що її серед життя ломить і мучить безнастанний нелад і дисгармонія, внутрішня боротьба і зовнішні удари, знаходить те, що є ідеалом життя, себто лад і гармонію <...> так як спів є високим мистецьким діланням духовного ества чоловіка, орудуючи людським тілом, так і молитва є найвищою функцією ума, до котрої зноситься по тих ступенях, якими є найбільше духові функції тіла. Таким символом молитви одначе є спів тільки тоді, коли є в правдивому значенні того слова церковним співом. А церковним є спів тоді, коли є співаною молитвою. В тому одному слові містяться усі прикмети правдивого церковного співу і глибока, майже безконечна різниця між церковним а світським співом” [5, с.56-57].

Саме ці засади розвитку церковного співу розглядалися у Декреті Львівського Архиепархіального Собору УГКЦ «Про церковний спів» (25 квітня 1941 р.) [5], власне на їх основі розбудовувалась музична освіта в духовних навчальних закладах в Україні та діаспорі, до якої причетним був Мирослав Антонович.

Отримавши перші музичні враження, як і перший хоровий співочий досвід, у рідному місті Долина (нині – Івано-Франківська обл.), де він співав у церковному та дитячому хорі української «Рідної школи», хорі польської гімназії, Мирослав у 1932 році приїжджає до Львова. Вступивши до філії української державної гімназії, він очолює гімназійний чоловічий хор учнів вищих класів, мішаний хор. Одночасно юнак з літа 1933 року співає в хорі Малої духовної семінарії під орудою Дмитра Котка, який мав вирішальний вплив на нього. Спів у цьому хорі мав велике значення для М. Антоновича: він пізнавав незнайомий йому репертуар, новий спосіб диригування і виконання творів, особливо літургійних наспівів, що продовжували київську традицію. Репертуар хору був різноманітним: «Літургія» Й. Кишакевича, що спиралася на галицькі самолівкові мелодії, релігійні і світські твори українських композиторів К. Стеценка, М. Леонтовича, О. Нижанківського, Г. Давидовського, С. Людкевича, народні і популярні пісні.

Найглибше враження справило на М. Антоновича виконання в інтерпретації Д. Котка «Покаяння» А. Веделя. “Дмитро Котко скупю дозував динамічну насагу хорового масиву і не допускав до непогамованих звукових вибухів. І саме ця сконцентрована і опанована енергія, що вирувала в могутніх, але приборканих звукових масивах, робила особливе враження. З усього того поривалася українська душа, відчувалася вибухова, але опанована міць української стихії. При виконанні «Покаяння» А. Веделя під проводом Дмитра Котка хор учнів перемінювався в якийсь могутній інструмент, що своїм звучанням наганяв мені дрож по тілу” [2,

с.115]. Цікаво, що ці враження залишалися живими у М. Антоновича впродовж усього життя.

Майстерність Котка-диригента виразно простежується в мистецтві його учня – Мирослава Антоновича. Серед основних індивідуальних рис, притаманних учителеві й успадкованих учнем, виділяються такі: швидке вивчення складного репертуару, навіть з тими хористами, хто не знав музичної грамоти; маючи один ідеал звукового втілення твору, не допускав імпровізації ні під час репетицій, ні на концерті; під час диригування стояв спокійно; диригував легким жестом; своїм поглядом спонукав співаків до максимальної уваги і повного голосового вияву; особлива любов до використання вокально-хорових ефектів, що виявлялися в динаміці, ритміці, темпі [1, с.67].

І тут варто згадати про митрополита Андрея Шептицького, який справив велике враження на молодого митця під час виступу хору Малої духовної семінарії під керівництвом Д. Котка на Святоюрській горі у палатах митрополита у 30-х рр., тим самим відігравши особливу роль у житті Маестро.

У 1938-1939 рр. М. Антонович стає диригентом хору Малої духовної семінарії. У цей час він спостерігає за першими кроками становлення Львівської державної капели «Трембіта» спершу під керівництвом Д. Котка, а з 1940 р. – Петра Гончарова (диригента Володимирського собору, представника київської хорової школи), диригування якого сильно вразило молодого митця. Великий вплив на становлення М. Антоновича мав корифей української музичної культури С. Людкевич, під диригентурою якого співав у львівському «Бояні», а його диригування симфонічним оркестром спостерігав під час репетицій і концертів. Одночасно він опановує музикознавство у Львівському університеті та вокал у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка у визначних педагогів Л. Улуханової та О. Бандрівської, що не лише визначило співацьку кар'єру М. Антоновича, але стало однією з основ його успіху як хормейстра. Поряд зі співом М. Антонович багато часу присвячує теоретичним предметам та грі на фортепіано у класі Н. Нижанківського. Творча особистість М. Антоновича, що ввібрала духовну енергію двох українських регіонів – Бойківщини і Поділля, митців з Наддніпрянщини Д. Котка та П. Гончарова, галицького корифея С. Людкевича та молодого галичанина М. Колесси, становить являє собою дивний приклад української соборності. Остання проявлялася в усіх гранях великого таланту Маестро. Перед від'їздом на чужину М. Антонович повністю сформувався як український митець.

Отож, формування Мирослава Антоновича як особистості, диригента, співака, митця відбувалося у Львові. Роки його діяльності у Малій духовній семінарії (1933-1939) як співака та диригента хору закладу, були основою визрівання засад його індивідуального диригентського сти-

лю, пізнання особливостей львівської та київської хорових шкіл, церковного співу та репертуару.

Пізніше талант і досвід М. Антоновича збагачуються новими знаннями і враженнями: у Віденській музичній академії митець вдосконалює свої вокальні здібності у класі колишнього вагнерівського співака, норвежця Граруда, паралельно студіює музикознавство у Віденському університеті, деякий час диригує хором українського товариства «Січ», слухає концерти віденського симфонічного оркестру, співає на оперних сценах Австрії, Німеччини, Польщі.

Після Другої світової війни М. Антонович опиняється у таборі для біженців у Новому Ульмі, де організовує хор, працює музичним керівником таборового театру «Розвага», а згодом працює в Українській католицькій духовній семінарії в Гіршбергу, з якою емігрує у травні 1948 р. до Нідерландів.

Українська католицька духовна семінарія була відкрита 1946 р. в Гіршбергу (Баварія), мала сто вісім студентів за час свого існування (1946-1951). У 1949 р. осідок семінарії було перенесено до Кулемборгу (Клемборгу) в Нідерландах (ректор о. д-р Василь Лаба). Підґрунтям для її існування в цій країні був візит митрополита А. Шептицького (1921 р.), під час якого він здобув прихильність оо. Редемптористів та голландського духовенства, ініціював створення товариства «Апостолят З'єдинення» або «Голландський Унійний Апостолят». Єпископ І. Бучко в 1947 р. теж відвідав вище духовенство Нідерландів, заручившись його підтримкою у перенесенні духовної семінарії з Німеччини. До Кулемборгу приїхало 50 осіб: 2 настоятелі, 4 професори, диригент хору, господар і 42 студенти [4, с.42]. Кульмінаційною точкою духовного життя семінарії була Свята Літургія, служба якої відбувалася щоденно. У більшість днів вона була рецитованою, в неділю, свята і четверги – співаною. Як пише о. О. Купранець “звичайно питомці співали самоїлкою, хіба що була якась урочистість або більше свято, тоді хором” [4, с.89]. Семінарія мала “добре вишколений хор”, який вже першого року брав участь у святковій інавгурації, національних та церковних святах [3, с.42]. Першим диригентом семінарського хору (Гіршберг) був Володимир Цісик, згодом цю працю продовжили Ю. Ковальський та М. Антонович [4, с.126-131]. В. Цісик “багато праці вклав у музичне вишколення питомців і семінарійного хору”, “за його ідеєю, а особливо його приятеля – піаніста Анатолія Мірошника, в питомців доволі широко розвинулося зацікавлення не тільки вокальною, але й інструментальною музикою, так що навіть постав оркестровий гурток” [4, с.96]. Під його керівництвом семінарійний хор в Мюнхені взяв участь у святковій академії на честь І. Франка. З Ю. Ковальським хор брав участь в концертах на честь Непорочного Зачаття Пречистої Діви Марії в Бамбергу та в колегії оо. Єзуїтів у Пулях біля Мюнхена [4, с.131].

М. Антонович – один із світських професорів, що переїхав з семінарією із Німеччини до Нідерландів, був “справжньою окрасою” її. О. Купранець писав: “Обдарований знаменитим голосом, як блискучий диригент семінарійного хору, здобув собі незвичайну популярність в усій Голяндії” [4, с.94]. Як свідчить програма, у мистецькій частині перших інавгураційних урочистостей семінарії в Нідерландах 21 червня 1948 р. хор під керівництвом М. Антоновича виконував: «Псалом 21» Д. Бортянського, «Да ісполняться» Д. Січинського, кант «Ой зійшла зоря» М. Леонтовича, «Закувала та сива зозуля» П. Ніщинського, «Через поле» Д. Котка, «Садок вишневий» А. Гнатишина [9]. На це свято вперше почути українську церковну та народну музику прибуло біля трьохсот осіб голландської католицької еліти з різних частин країни [4, с.128]. Ще одна концертна програма свідчить, що в цей час семінарійний хор виконував також твори О. Нижанківського, С. Людкевича, М. Гайворонського, І. Недільського, вокальний квартет – твори М. Лисенка, а М. Антонович як соліст виконував твори М. Лисенка та Я. Степового [4, с.190]. У семінарії відзначалися церковно-релігійні та світські свята, як і в інших українських осередках, а семінарійний хор багато концертував країною (таких виступів було біля ста), проводячи велику пропагандистську роботу. Двогодинні виступи колективу, що включали українську релігійну та народну музику, сприймалися голландцями з великим захопленням. Особливо врочистим був виступ хору у великому Концертному домі Амстердама, де його слухали десятки тисяч мешканців міста [4, с.134]. До речі, у семінарії зберігався добрий давній звичай “співати після ранішнього розважання догмат рядового гласа в честь Пресвятої Богородиці” [4, с.45].

Студії в семінарії ділилися на дві частини – філософську та богословську, мали п’ятирічну навчальну програму [4, с.66-71]. Серед предметів – літургійний спів (1 год. на тиждень), який вели о. Зиновій Нарожняк (1946), М. Антонович (1947-1950), теорія вокальної музики (2 год. на тиждень) – М. Антонович (1947-48), історія української культури (1 год. на тиждень) – Іван Мірчук (1946-1948).

Більшість вихованців семінарії стали священослужителями і надалі підтримували музичну культуру. Так, о. Юрій Ковальський був хоровим диригентом в Канаді, о. Сергій Кіндзерявий-Пастухів керував Школою кобзарського мистецтва в Нью-Йорку (1964-1980), а Йосип Гошуляк (Канада) функції диякона поєднував із оперною та концертно-камерною діяльністю, роботою бібліотекаря.

Отже, роки праці М. Антоновича в Українській католицькій духовній семінарії у Гіршбергу–Кулемборгу (1947-1950) майже співпадають з роками її функціонування (1946-1951). Оскільки він виконував функції викладача літургійного співу та теорії вокальної музики, диригента хору семінарії і співака, то можна зробити висновок, що М. Антонович був ключовою фігурою у цьому напрямку діяльності закладу. Огляд концер-

тних програм хору семінарії під керівництвом М. Антоновича засвідчує широку стильову палітру української хорової літератури: від класицизму (Д. Бортнянський) та романтизму (М. Лисенко, П. Ніщинський, О. Нижанківський, М. Леонтович, Д. Січинський), до сучасних йому композиторів (С. Людкевич, М. Гайворонський, І. Недільський, Д. Котко, А. Гнатишин). Саме в це перше повоєнне п'ятиріччя завершується формування митця, що дало можливість виконати йому особливу місію – бути впродовж другої половини ХХ ст. амбасадором української музики, зокрема церковної, яка протягом десятиліть замовчувалася в Україні.

Після відвідин у 1920-30-х рр. митрополитом А. Шептицьким Бельгії та Нідерландів, де він мав поважні знайомства в духовних колах, багато бельгійських і голландських священиків почали працювати для УГКЦ. Вони вивчали українську мову і посвятилися служінню українській церкві у візантійсько-українському обряді. Це створило сприятливий ґрунт для діяльності М. Антоновича. Після припинення діяльності Української католицької духовної семінарії та її хору, який в 1948-1950 рр. успішно виступав на богослуженнях та концертах в різних місцевостях Нідерландів і користувався популярністю, виникає думка створити хор з голландців, який співав би на Богослужіннях у візантійському обряді (звідси й назва «Візантійський хор»), розкривав би перед людьми західного світу красу східного обряду та допомагав би взаємопізнанню різних народів [2, с.291]. Голландська церковна влада не лише підтримала ідею створення такого колективу, але й допомагала фінансувати діяльність диригента. 28 лютого 1951 р. розпочався літопис одного з унікальних хорів світу, якому судилося у різних країнах Європи і Америки пропагувати українську музичну культуру. Повних сорок років ним керував М. Антонович (до 1991 р.).

Таким чином, праця в українських духовних освітніх закладах на рідній землі та за її межами допомогли визріти і сформуватися М. Антоновичу як універсальній особистості, що проявляла свій талант у різних сферах: диригуванні, співі, музикознавстві, педагогіці. Як організатор і диригент багатьох хорових колективів, особливо «Візантійського хору», він залучав до участі в них провідних українських співаків та відомі хори діаспори. Як диригент-практик, є інтерпретатором, першовідкривачем та пропагандистом багатьох хорових творів українських композиторів не тільки в українському, а й іносередовищах. Все своє довге творче життя митець-патріот постійно брав участь в урочистостях з нагоди святкування визначних історичних дат українського народу, ювілеїв вірних синів і дочок Батьківщини. В умовах тоталітарного режиму в Україні, коли УГКЦ була заборонена і знаходилась в підпіллі, пропагування української духовної музики впродовж десятиліть було чинником збереження не лише віри, а й традицій українського хорового співу, а Маєстро проявив себе як ревний охоронець української духовної хорової спадщини, традицій української церкви. Розуміючи важливість засобів ма-

сової інформації у справі збереження національної культури, він виступав організатором великої кількості передач на радіо, телебаченні різних країн, записів хорових творів на платівках, дисках, що стали “золотим фондом” української вокально-хорової спадщини. Як великий патріот своєї землі, він постійно намагався представляти Україну і український народ як самостійну державу і окремих народ.

Література

1. Антонович М. Дмитро Котко в Малій Духовній семінарії у Львові / Мирослав Антонович // Дмитро Котко та його хори: статті, рецензії, спогади, документи / ред.-упор. С. Стельмашук. – Дрогобич, 2000. – С. 64-72. Передрук за: Антонович М. Дмитро Котко в Малій Духовній семінарії у Львові / Мирослав Антонович // Бібліографія українознавства: бюлетень Комісії української бібліографії Міжнародної асоціації україністів, вип.2: Бібліографія та джерела музикознавства / упор. і ред. Ю. Ясіновський. – Львів, 1994. – С. 46-55.
2. Антонович М. Спогади. По світу з українською піснею. Людина – легенда / упоряд. О. Долгий / Мирослав Антонович. – Київ: ЕСЕ, 2000. – 325 с.
3. Жила В. Апостольський Екзархат у Німеччині і Скандинавії: до 30-річчя заснування Екзархату та інтронізації першого Екзарха Преосв. Кир Платона Корниляка = Das apostolische Exarchat in Deutschland und Skandinavien / Володимир Жила. – Мюнхен: Український Християнський Рух, 1989. – 394 с.
4. Купранець О. Духовне вогнище на скитальщині: Українська Католицька Духовна Семінарія Гіршберг – Кулемборг / Орест Ф. Купранець, ЧСВВ. – Рим–Торонто, 1975. – 206 с. – [Серія II. – Записки ЧСВВ. – Секція I.]
5. Про церковний спів (Декрет Собору, читаний дня 25, квітня 1941 р. ст. ст.) // Письма-послання Митрополита Андрея Шептицького, ЧСВВ, з часів німецької окупації. – Йорктон, Саск. (Канада), 1969. – Ч.2. – С. 56-63. – (Бібліотека Логосу. Т. XXX).
6. Сапеляк О. Українська спільнота в Аргентині: історико-етнологічний аспект / Оксана Сапеляк. – Львів: Червона Калина, 2008. – 286 с.
7. Сапеляк О. Церковно-громадське життя парагвайців українського походження / Оксана Сапеляк // Українська культура: з нових досліджень : зб. наук. статей на пошану Степана Петровича Павлюка з нагоди його 60-ліття. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. – С. 449-472.
8. Степовик Д. Церква і культура в Україні та в українській діаспорі: історія і сучасність / Дмитро Степовик // Україна в сучасному світі: матеріали наук. конф. Респ. асоц. українознавців, Київ, 15-16 черв. 1990 р. / [Є. Сверстюк та ін.]; Респ. асоц. українознавців. – Київ: [б. в.], 1990. – С. 12-22. – (Бібліотека Українознавства).

9. Oekraïns Katholiek Priester – Seminarie, Culemborg, PLECHTIGE SESSIE, bij gelegenheid van de opening van het Oekraïns Katholiek Priester – Seminarie, op maandag 21 juni 1948, des middags 12 uur, Programma.

Стаття надійшла до редакційної колегії 19.05.2012 р.

*Рекомендовано до друку докт.мистецтвознавства Черепаниним М.В.,
докт.мистецтвознавства Кияновською Л.О. (Львів)*

ROLE OF THE ECCLESIASTICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS IN LIFE AND ACTIVITY OF MYROSLAV ANTONOVYCH

H. V. Karas'

*PreCarpathians National University by Vasyl Stefanyk;
Institute of arts; 76000, Ivano-Frankivs'k, Acad. Saharov st., 34;
ph. +380 (342) 59-61-36*

The article elucidates role of the ecclesiastical educational institutions in life and activity of famous Ukrainian conductor and music expert Myroslav Antonovych. The author concentrates at his work in Lviv Junior Ecclesiastical Seminary (1933-1939) and Ukrainian Catholic Ecclesiastical Seminary in Hirshberg (Bavaria) – Culemborg (Netherlands, 1947–1950) namely – chorus conduction, teaching of liturgy singing and theory of vocal music.

Key words: *ecclesiastical educational institution, liturgical singing, conductor, choir singing, Myroslav Antonovych.*